

Наукові перспективи
Видавнича група

Прийміть наші
найщиріші вітання
зі світлим святом
зимової казки -

ДНЕМ СЯТОГО МИКОЛАЯ!

Нехай прекрасні зимові
свята принесуть мир і
злагоду!

Наукові інновації та передові технології

СЕРІЯ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ"
СЕРІЯ "ЕКОНОМІКА"
СЕРІЯ "ПРАВО"
СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"
СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

**Merry
Christmas**
and happy new year

№ 1(15) 2023

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук із державного управління»**

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

«Наукові інновації та передові технології»

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*

Випуск № 1(15) 2023

Київ – 2023

**Public scientific Organization «Ukrainian Assembly of Doctors
of Sciences in Public Administration»**

within the work of the Publishing Group «Scientific Perspectives»

«Scientific innovations and advanced technologies»

*(Series «Public Administration», Series «Law», Series «Economics»,
Series «Psychology», Series «Pedagogy»)*

Issue № 1(15) 2023

Kyiv – 2023

ISSN 2786-5274 Print

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15))

**«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління»,
Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»):
журнал. 2022. № 1(15) 2023. С. 472.**

Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 06.01.2023, № 2/1-23)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 24962-14902Р від 13.09.2021 р.*

Журнал видається за наукової підтримки: Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Асоціація науковців України», громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання».

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 30.11.2021 № 1290 журналу присвоєно категорію "Б" із права.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 01.02.2022 № 89 журналу присвоєно категорію "Б" із педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу присвоєно категорію "Б" із економіки та державного управління

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.

Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу у галузях державного управління, права, економіки, психології, педагогіки та його інтеграції у світовий науковий простір, шляхом оприлюднення результатів наукових досліджень.

Головний редактор

Романенко Євген Олександрович - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, Президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- *Балахтар Катерина Сергіївна* - доктор філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
- *Бахов Іван Степанович* — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Бельська Тетяна Валентинівна* - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості (Київ, Україна)
- *Гбур Зоряна Володимирівна* - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (Київ, Україна)
- *Дацій Олександр Іванович* — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Дегтяр Олег Андрійович* — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна)

- *Журавльова Лариса Петрівна* — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна)
- *Заячківська Оксана Василівна* - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- *Льбіна Анастасія Олександрівна* - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- *Ічанська Олена Михайлівна* - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Кайдашев Роман Петрович* — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Каламаж Руслана Володимирівна* - доктор психологічних наук, професор, проректор з навчально-виховної роботи Національного університету «Острозька академія» (Рівне, Україна)
- *Кардаш Оксана Любомирівна*, кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- *Коваленко Олена Михайлівна* - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
- *Корнієнко Петро Сергійович* - доктор юридичних наук, доцент, адвокат, заступник першого проректора по роботі з коледжами, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)
- *Кошова Світлана Петрівна* — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління охорони здоров'я Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика (Київ, Україна)
- *Кравчук Володимир Миколайович* — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- *Кравчук Людмила Степанівна* - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інститут соціальних технологій Університет "Україна" (Хмельницький, Україна)
- *Литвиненко Віктор Іванович* — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Навчального наукового інституту права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- *Лич (Назарук) Оксана Миколаївна* - доктор психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Марушева Олександра Анатоліївна* - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (м. Київ, Україна)
- *Міхальський Томаш* — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
- *Мізюк Вікторія Анатоліївна* – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмаїльського державного гуманітарного університету (Ізмаїл, Україна)
- *Миргород-Карпова Валерія Валеріївна* - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
- *Новак-Калієва Лариса Миколаївна* — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)
- *Орлова Наталія Сергіївна* – доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)
- *Павлов Костянтин Володимирович* — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
- *Пагула Тамара Іванівна* - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, директор Інституту педагогічної освіти Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- *Помиткін Едуард Олександрович* — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, Україна)
- *Помиткіна Любов Віталіївна* — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

- *Приходькіна Наталія Олексіївна* - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
- *Сапожніков Станіслав Володимирович* - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології Університету імені Альфреда Нобеля (Дніпро, Україна)
- *Сопілко Ірина Миколаївна* - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Національного Авіаційного Університету (Київ, Україна)
- *Титко Анна Василівна* — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)
- *Трушкіна Наталія Валеріївна* - кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва Інституту економіки промисловості НАН України (Київ, Україна)
- *Турчинова Ганна Володимирівна* — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
- *Федоренко Владислав Леонідович* — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (Київ, Україна)
- *Хохліна Олена Петрівна* — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- *Чернуха Надія Миколаївна* — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
- *Чумак Оксана Володимирівна* - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
- *Якимчук Аліна Юріївна* — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- *Яковицька Лада Савелівна* — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Державне управління»

- Борщевський В.В., Чех М.М., Василиця О.Б.** 12
*ЕНЕРГОМОДЕРНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРІОРИТЕТІВ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НА ПОВОЄННОМУ
ЕТАПІ РОЗВИТКУ*
- Дем'янишина О.А., Гвоздєй Н.І., Арєп'єва О.В.** 25
*ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ*
- Масик М.З.** 37
*ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ*
- Семенов В.М.** 48
*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІБЕРІЙСЬКОЇ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ*

СЕРІЯ «Право»

- Khosravi Shahriar** 61
INTERNATIONAL TAX LAW AND TAXES IRANIAN LEGISLATION
- Анпілогов О.В.** 74
*МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ*
- Григор'єва В.В., Камардіна Ю.В.** 87
*УСПІШНІ ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ПАРТНЕРСТВА
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ*
- Кальна А.В.** 95
*ПРИНЦИПИ ТА СТРУКТУРА ПРОВАДЖЕНЬ У СПРАВАХ ПРО
АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИБОРЧОГО
ПРОЦЕСУ*

- Кондратенко В.М., Коваленко Н.О.** 104
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ
- Куртакова Г.О.** 112
ПРАВОВІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ПРОФСПІЛОК У ВИРІШЕННІ КОЛЕКТИВНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ)
- Личенко І.О., Шевченко Л.В.** 123
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОШОВОЇ ЗАСТАВИ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ВИБОРАХ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПОВЕРНЕННЯ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ
- Онщенко Н.М., Сунегін С.О.** 133
СИСТЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ: НОВІ ПІДХОДИ ТА БАЧЕННЯ
- Панахів Фуад Рауф огли** 145
ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОДИ ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЧЛЕНІВ СУСПІЛЬСТВА
- Правдюк А.Л.** 154
АСТРОТУРФІНГ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТИЧНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЮ
- Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г.** 167
ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ
- Шулькін В.В.** 175
ЩОДО ПРОБЛЕМ ПРОВЕДЕННЯ ЛЮСТРАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПРАКТИКИ
- Яворський В.О., Квасильчук Д.Б.** 184
НАБУТТЯ СТАТУСУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

СЕРІЯ «Економіка»

- Luste O.O.** 195
MENTAL DETERMINANTS OF THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE APPROACHES TO THE ORGANIZATIONS MANAGEMENT

УДК 34.01:316.472.4:342.34

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)-154-166](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15)-154-166)

Правдюк Андрій Леонідович кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Вінницький національний аграрний університет, вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21000, тел.: (097)330-72-40, <https://orcid.org/0000-0002-5248-8111>

АСТРОТУРФІНГ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТИЧНОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЮ

Анотація. Досліджено свободу слова та потенційні ризики зловживання цим правом через використання соціальних мереж чи інших месенджерів. Розвиток засобів масової комунікації, інформатизація суспільства, а за сучасних умов і суттєве збільшення долі дистанційної взаємодії сприяють посиленню ролі соціальних мереж як платформи для формування громадської думки, взаємодії із суб'єктами політики, бізнесу тощо.

Демократизація відносин сприяє тому, що соціальні мережі мають інструментальний і мобілізаційний потенціал самоорганізації та самоконтролю громадянського суспільства, трансформують політичну активності з віртуальної в реальну. У той же час, соціальні мережі є інструментом і платформою для маніпулятивного впливу в умовах інформаційних війн, розповсюдження неякісної інформації, розпалення конфліктів у суспільстві. Досліджується вплив глобальної мережі на можливість користувачам здійснювати активний внесок у наповнення її контенту шляхом розміщення коментарів відео або інших матеріалів на веб-сайтах. Визначено, що новітнім засобом впливу на громадськість є астротурфінг, завдяки доступності та швидкості передачі інформації.

Доведено, що астротерфінг належить до однієї з успішних реалізованих форм віртуальної масової поведінки: внаслідок правильного використання інформаційних та комунікативних технологій відбувається вплив на суспільство та формування необхідної громадської думки для прискорення прийняття потрібних для себе рішень.

Доведено, що найефективнішим засобом запобігання та стримування поширення астротерфінгу нині є необхідність підвищення інформаційної гігієни і політичної обізнаності споживачів інтернет-мережі, вміння розрізняти фейки, розуміти основні механізми інформаційного впливу тощо.

Ключові слова: астротурфінг, кібертролінг, психотехнології впливу, політичне маніпулювання, фейки, масова свідомість.

Pravdiuk Andrii Leonidovych Candidate of Law Sciences, Associate Professor of the Department of Law, Vinnytsia National Agrarian University, Sonyachna St., 3, Vinnytsia, 21000, tel.: (097)330-72-40, <https://orcid.org/0000-0002-5248-8111>

ASTROTURFING IN SOCIAL NETWORKS AS A THREAT TO DEMOCRATIC STATE FORMATION

Abstract. The Researcher studied the freedom of speech and the potential risks of abuse of this right through the use of social networks or other messengers. The development of mass communication means, the informatization of society, and under modern conditions and a significant increase in the share of remote interaction contribute to the strengthening of the role of social networks as a platform for forming public opinion, interaction with subjects of politics, business, etc. The democratization of relations contributes to the fact that social networks have an instrumental and mobilizing potential for self-organization and self-control of civil society, transform political activity from virtual to real. At the same time, social networks are a tool and a platform for manipulative influence in the conditions of information wars, dissemination of low-quality information, incitement conflicts in society. The impact of the global network on the ability of users to actively contribute to its content by posting comments on videos or other materials on websites is investigated. It was determined that the newest means of influencing the public is astroturfing, due to the availability and speed of information transmission. It has been proven that astroturfing belongs to one of the successfully realized forms of virtual mass behavior: as a result of the correct use of information and communication technologies, there is an impact on society and the formation of the necessary public opinion to accelerate the adoption of necessary decisions. It has been proven that the most effective means of preventing and curbing the spread of astroturfing today is the need to increase information hygiene and political awareness of Internet users, the ability to distinguish fakes, understand the main mechanisms of information influence, etc.

Keywords: astroturfing, cyber trolling, psychotechnologies of influence, political manipulation, fakes, mass consciousness.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, що є результатом трансформацій індустріального суспільства та переходу до постіндустріального, зберігає актуальність дослідження масової політичної поведінки як невід'ємного елемента політичного життя, що водночас відображає сукупну поведінку всіх його суб'єктів і виступає об'єктом, який постійно піддається психологічному й інституційному впливу з боку всіх учасників суспільно-політичного процесу. Відбувається екстраполяція масової політичної поведінки у віртуальне середовище, де інтернет-комунікація виконує роль інструмента вияву громадянської та політичної позиції індивіда, способу збереження його анонімності, а відтак створення віртуальних мас з можливістю для індивідів перебирати чужі соціальні ролі і симулювати політичну поведінку[1].

Інформація, що знаходиться в мережі інтернет є безмежною та на будь-який смак: спорт, наука, кулінарія, музика, архітектура, дизайн, декор, стиль,

мода – все це у текстовому, графічному, фото, відео та аудіо форматах. Незліченна кількість публікацій різноманітного змісту є загально-доступною, проте не завжди перевіреною, що є негативним «відтінком» такого явища, як астротурфінг.[2]

Дж. Монбіот зазначив, що: «Інтернет – чудовий подарунок, який надав нам одну з найбільших демократичних можливостей після загального виборчого права. Але ми ризикуємо втратити це світове надбання через напади армії тролів всіх мастей, багато з яких таємно організовані та / або спеціально навчені» [3].

Інститут прав і свобод людини є одним із найважливіших інститутів правового статусу особи, який об'єктивно є мірилом досягнень суспільства, показником рівня його цивілізованості. Адже за допомогою цього інституту особистість долучається до матеріальних і духовних благ суспільства, до механізмів влади, законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів [4, с. 5].

Разом із тим сучасні демократичні країни, стикаючись з терористичними й інформаційними загрозами, стаючи об'єктами інформаційних війн, вимушені корегувати правові параметри реалізації свободи слова, особливо у засобах масової комунікації (ЗМК). Представники владних інституцій та громадянського суспільства намагаються віднайти компроміс між свободою слова у ЗМК і безпекою держави, оскільки засоби масової комунікації, блогсфера та соціальні мережі активно використовуються як інструмент у «гібридних» та інформаційних війнах, як зброя, спрямована на руйнування духовно-ціннісних підвалин суспільної свідомості[5].

Право на свободу вираження є одним із фундаментальних прав людини, але водночас - це одне з найбільш суперечливих прав для системи побудови демократичних цінностей.

Конституція України в статті 34 проголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [6].

На основі конституційних положень Кабінетом Міністрів України розроблено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, у якій зазначено, що одним із головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати

інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися й обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному й особистому розвитку та підвищуючи якість життя, до безумовних складових якого відповідно до міжнародних та європейських нормативних стандартів відноситься право людини на вільне висловлювання своїх думок та переконань.

На наш погляд, дуже складно віднайти межу між захистом національних інтересів та свободою вираження своїх думок, оскільки свобода слова це те що найбільш пов'язане з правом на опозиційну діяльність. Зокрема О.В.Пушкіна зв'язує право на доступ до публічної інформації із свободою слова та правом на опозиційну діяльність і стверджує, що «саме тому забезпечення свободи слова та створення умов рівноправного й конкурентного інформаційного середовища є тією умовою, яка дає змогу реально гарантувати та забезпечити право людини на опозиційну діяльність» [7, с. 166-167].

На наше глибоке переконання які б виважені закони не впроваджувала держава кожен нормативний акт буде мати територіальну дію, але для як відомо кіберпростір не має кордонів.

Практично усі сфери і види людської діяльності, пов'язані з передачею інформації, як-то зокрема освіта, охорона здоров'я, банківське обслуговування, надання нематеріальних послуг, публікація художніх творів тощо можуть здійснюватися онлайн. Однак, закони, що регулюють суспільні відносини у вказаних сферах, мають виключно територіальний характер. В умовах глобального інформаційного суспільства територіальна прив'язка більше не виконує роль ідентифікатора компетентного правопорядку, якому повинні підпорядковуватися суб'єкти інформаційних правовідносин. У класичній правовій думці глобальна мережа розглядається виключно у якості інструмента, що прискорює обмін повідомленнями, надісланими з однієї юрисдикції в іншу, кожна з яких має власні правові приписи [8, с. 23-25].

Проте, цитуючи слова Платона держава утворюється для того, щоб жити добре і є спілкуванням людей заради якомога кращого існування. Вона потребує армії, релігії і судів. Принципом правової держави, на його думку, має бути верховенство права, а принципом демократичної держави – свобода [9, с. 17-22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремимо таких дослідників астротурфінгу, як Дж. Монбіот, Дж. Макнут., К. Болард, Дж. Аллен, Дж. Тігнер. Серед українських і вітчизняних науковців варто звернути увагу на напрацювання питань фейків, інформаційної війни, аналізу пропаганди, дезінформації, особливості формування віртуальної політичної поведінки Ю. Данько, У. Стефанчук, А. Бієнков, А. Матійчик. Г. Почепцова, Н. Хоми, Л. Угрин, Н. Носова, А. Миронова, Л. Найдьонової та ін.

Метою статті є дослідження астротурфінгу як загрози демократичному державотворенню та національній безпеці країни.

Виклад основного матеріалу. Сам термін бере початок не з наукової сфери. «Astroturfing» буквально означає «штучну траву, якою покривають футбольні чи інші поля», походження терміна йде від назви популярного бренду «AstroTurf» –синтетичного покриття, що заміняє траву на стадіонах.

Термін «астротурфінг» у 1970-му році був застосований сенатором від штату Техас Ллойдом Бентсенем. У той час Л. Бентсен змагався з майбутнім президентом США Джорджем Бушем-старшим за місце в Сенаті США. Тоді команда Дж. Буша ініціювала «народні рухи» на підтримку республіканців. Виступаючи перед виборцями, Л. Бентсен назвав такі керовані групи «штучною травичкою», а не справжніми рухами «від коренів, від ґрунту». Термін також прижився в політології, втім, як і технологія створення штучних народних рухів [10].

Із того часу термін астротурфінг прижився. Найширше визначення: імітація масової громадської ініціативи для створення ілюзії запиту від суспільства. Для цього використовують соціальні мережі, коментарі у пресі, масову розсилку, звернення, петиції (часом інфлюенсери та медіа подають астротурфінг як справжню ініціативу – свідомо чи несвідомо). Ключовий інструмент сьогоденного астротурфінгу – це цифрові технології ботоферм, які імітують масову народну реакцію або ініціативу.

Астротурфінг став одним із комунікаційних підходів, який останнім часом став більш помітним після поширення платформ соціальних мереж. Ми поділяємо думку науковців, які вважають, що астротурфінг — це фальшива політична кампанія з низового рівня, спрямована на маніпулювання певною аудиторією.

Інтернет пропаганда це імітація реальних людей для маніпуляцій громадською думкою на різноманітних платформах і мережах пристроїв. Політичні боти, боти соціальних мереж, які використовуються для політичних маніпуляцій, також є ефективними інструментами для посилення онлайн-пропаганди та кампаній ненависті.

Ворожа пропаганда маскується під «свободу слова», «альтернативну точку зору» або «політичну агітацію» під час виборів. Коли держава перебуває в стані війни, багато які висловлювання, цілком припустимі за мирних часів, можуть завдати такої шкоди її воєнним зусиллям, що дозволити їх під час бойових дій неможливо, і жоден суд не визнає їх захищеними будь-яким конституційним правом. Ніхто не наважиться стверджувати, що принцип свободи слова дозволяє підбурювати до бунту, що свобода віросповідання означає право закликати людей до фізичних нападів на представників іншої конфесії. Коли виникає реальна небезпека бунту, безладу, створення перешкод вуличному руху або інша безпосередня загроза для громадської безпеки, спокою та порядку, право держави запобігати або карати є очевидним [11, с.68].

Безумовно, соціальні мережі стали сьогодні невід’ємним атрибутом нашого життя, джерелом різноманітної інформації про послуги, оголошення,

фото, відео, новини тощо. У XXI столітті не часто зустрінеться людина, яка не має власної сторінки хоча б в одній соціальній мережі. Виключенням є хіба далекі села з малорозвиненим доступом до ширококабельного інтернету, де більшості населення вистачає тільки мобільного зв'язку та мобільного інтернету для комунікації (крім тих які не користуються ні тим, ні іншим). Тому, варто розмежовувати користувачів соціальних мереж від інтернет-користувачів. Адже, є люди, які користуються виключно інформаційними сайтами, без ідентифікації користувача - не мають особистого логіну і пароля для входу у глобальну мережі, а користуються вільним доступом до сайту. При цьому, у даному випадку не слід вважати можливість ідентифікації IP-адреси електронного пристрою (ноутбука, планшета, телефону тощо) за ідентифікацію [12].

В сучасних реаліях люди активно використовують різні мобільні додатки, які легко доступні, безоплатні та з високим рівнем анонімності. Все це дозволяє використовувати ці платформи для різного роду протиправної діяльності.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до різкого зростання використання соціальних мереж як джерела новин. Серед 76,6% громадян України, які використовують соціальні мережі як джерело інформації, 66% обирають Telegram, 61% — YouTube, 58% — Facebook. Інтернет-користувачів стає більше не тільки в Україні, але й у світі. За минулий рік кількість користувачів соціальних медіа зросла на 227 млн і станом на початок липня 2022 року досягла 4,7 млрд. За останні 12 місяців глобальна база користувачів соціальних мереж зросла більш ніж на 5% і становить 59% від загального населення планети [13].

Платформи соціальних медіа, такі як Twitter та Facebook, стали головним місцем пересічних громадян для обговорення політики, поширення новин та організації колективних дій. Медіа також мають потенціал для встановлення порядку денного новин, оскільки журналісти приділяють пильну увагу дискусіям у соціальних мережах. Зростаюча роль лідерів думок та пересічних громадян у процесі формування громадської думки може дати можливість новим суб'єктам формувати громадські дискурси на свою користь [14].

Нині Інтернет-видання перетворюються на масові дискусійні портали. Коментарі є своєрідною зброєю інформаційної війни, завданнями якої є відволікання уваги від гострих тем, знищення репутации опонентів через поширення наклепів, компромату, пліток, провокування до конфліктів, порушення душевної рівноваги об'єкту впливу, зниження інтересу користувачів до ресурсу, формування потрібної громадської думки. Ця сфера інформаційного простору слугує не лише джерелом новин, а й емоційним тлом сприйняття поточних подій, оскільки Інтернет-коментарі зазвичай містять надзвичайно сильний почуттєвий компонент. Читаючи їх, людина поринає в інформаційне поле фрагментарних, суперечливих і часто поверхових відомостей [15].

Так, безумовно, кожен має право на свою думку, на свій погляд на ті чи інші речі і це гарантовано Конституцією України, проте свобода слова не завжди благо, якщо вона може нести реальні загрози для будь якої держави, якщо пропагує заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення агресивної війни чи воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України, ліквідації незалежності України, а також інформацію, яка виправдовує чи пропагує такі дії.

Виняткове значення свободи слова влучно сформулював англійський драматург Р. Шерідан у відомому афоризмі: «Свобода преси — єдина з громадянських свобод, яка здатна гарантувати всі останні». Свобода слова — досить небезпечне, але конче потрібне демократичній державі право людини. «Держава може дійти сум'яття, — писав французький консервативний політик де Бональд, — внаслідок того, що пишуть часописи, але вона може загинути внаслідок того, про що вони мовчать» [16, с. 78].

Безсумнівно, що зворотною стороною реалізації свободи слова та інформаційної свободи у віртуальному просторі є низка негативних впливів щодо життєдіяльності людини, суспільства й держави, які мають психологічні, політичні, економічні, правові та інші наслідки. Як відомо, можливості новітніх комунікаційних технологій активно використовують терористичні організації, злочинні угруповання, тоталітарні релігійні секти, різноманітні спецслужби тощо. У таких умовах держава має особливу увагу приділяти саме інформаційній безпеці, намагатися діяти на випередження, готувати суспільство та людину до можливих інформаційних атак із боку ворожих суб'єктів як національного, так і глобального походження [17, с. 286].

З початку повномасштабного вторгнення рф кіберфахівці СБУ викрили понад 1200 агітаторів, які поширювали в інтернеті фейки та російські наративи. Майже 600 із них - уже отримали повідомлення про підозру. Служба безпеки проводить власні спеціальні інформаційні операції, спрямовані на зменшення впливу російської пропаганди. За повідомленням Служби Безпеки України цього року вже заблокували 45 масштабних ботоферм потужністю понад 2 млн фейкових акаунтів, майже 500 проросійських Youtube-каналів з аудиторією більше ніж 15 млн підписників і близько тисячі інформресурсів, які працювали проти України [18].

На нашу думку, явище астротурфінгу вже давно вийшло за межі кіберпростору, адже завдяки цим технологіям формується громадська думка у вигляді засуджень дій влади, військових підрозділів чи політичних діячів держави. Використовуючи свободу слова професійно підготовлені пропагандисти відкрито не спонукають до зміни конституційного ладу, але в свою чергу намагаються дискредитувати владу, усіма можливими засобами, зокрема через релігію.

Проте доцільно підкреслити, що наявність критики в суспільстві чи опозиції до влади це одна з основних ознак демократичної держави, якою є

Україна і тому заборонити соціальні мережі чи змусити дотримуватись загально визнаного курсу, як на нашу думку буде антидемократично та неприпустимо.

Відповідно до статті 2 Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» цей закон не поширюється на: соціальні мережі, приватні електронні інформаційні ресурси в мережі Інтернет (включаючи блог-платформи, відеохостинги, інші веб-ресурси), якщо такі інформаційні ресурси не містять інформацію, необхідність захисту якої встановлена законом, відносини та послуги, пов'язані з функціонуванням таких мереж і ресурсів. Враховуючи вище сказане та дотримуючись принципу все що не заборонене дозволено, виникає певний когнітивний дисонанс, тобто свобода слова є, але тільки в певних межах.

Указом Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» №133/2017 від 15 травня 2017 року введено обмежувальні санкції, що передбачають заборону Інтернет-провайдером надання послуг з доступу користувачам мережі Інтернет до ресурсів сервісів «Mail.ru», «Вконтакте», «Однокласники», санкції також введені проти ТОВ «Яндекс», російських компаній розробників антивірусів «Лабораторія Касперського» і «Доктор Веб». Ми цілком згодні, що це був потрібний крок, але інтернет не має меж тому дана перешкода була неефективною, аналогічно проект «Стіна» прем'єр-міністра України періоду 2014-2016 Арсенія Яценюка. Стіна є, але перешкоди немає.

Тільки після повномасштабного вторгнення СБУ почало притягувати до відповідальності громадян України, які через заборонені соціальні мережі активно пропагували так званий Руський мір, тільки тоді Верховна Рада внесла зміни до Кримінального кодексу: з'явилася стаття «виправдовування збройної агресії рф проти України» (436-2). За такий злочин передбачено, зокрема, від трьох до п'яти років позбавлення волі з конфіскацією майна або без такої. Якщо злочинні дії були вчинені службовцем, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням ЗМІ, то вони караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої [19].

Показово, але доказовою базою стали саме світлини із соціальних мереж, кожен обвинувачений в свою чергу мав певну кількість підписників, які могли одним кліком створити враження широкої підтримки там, де її немає. Усі обвинувачені виправдовуються тим, що вони нібито не усвідомлювали загрози, які несуть їхні дописи у соціальних мережах та стверджували що мають право вільно висловлюватись, зокрема посилаючись на низку міжнародних і українських документів, серед яких «Загальна декларація прав людини» (ст. 19), «Конвенція про захист прав людини і основних свобод» (ст. 10) і Конституція України, ст. 34.

Ми з впевненістю можемо констатувати той факт, що найбільш уразливим споживачем інформації є молодь, оскільки вони є основним ресурсом соціальних мереж та свідомо або несвідомо розповсюджують світлини, що загрожують національній безпеці України. Якщо молодь певною мірою може несвідомо поширювати заборонений контент, то особи старшої вікової групи цілком і повністю розуміють характер своїх дій, прикладом може стати рішення Вінницького міського суду, який визнав винним двох прибічників «руського міру». Чоловік та жінка пропагували російську агресію і за це отримали покарання у вигляді позбавлення волі на 3 та 5 років. У першому випадку, до 3 років позбавлення волі отримала 54-річна вінничанка. За даними слідства, вона – працівниця одного із вінницьких вищих навчальних закладів відкрито проводила проросійську пропаганду на своїй особистій сторінці у забороненій соціальній мережі. Також 5 років позбавлення волі отримав 51-річний вінничанин, прибічник російської збройної агресії проти України [20].

В умовах сучасних реалій астротурфінг - це вже не просто спосіб впливу на громадську думку, це - відносно новий, але дуже прибутковий ринок інформації, яка перебуває в постійному розвитку, тісному взаємозв'язку з низкою ринків (політики, капіталу, бізнесу, реклами, послуг тощо) не лише однієї країни, а світової спільноти. Фахівці з астротурфінг це потенційні лобісти внутрішньої чи зовнішньої політики держави. Це мінімум ресурсів, адже навіть якщо джерело походить з-за кордону, інформація часто поширюється місцевими користувачами. Використання служб приватних повідомлень для поширення дезінформації та інших нових технологічних рішень, таких як дипфейки, може ще більше замаскувати те, що стало бізнесом дезінформації.

Поширення дезінформації загалом еволюціонувало, щоб стати проблемою настільки поширеною, що Всесвітній економічний форум включив її до списку загроз людському суспільству. У суспільстві вирує думка, що преса - це четверта влада, проте нові реалії диктують нові правила, які виокремлюють п'яту владу, владу яка включає і блогерів у соціальних мережах. Стратегія астротурфінгів проста: достатньо залучити блогера популярних соцмереж та отримати миттєвий доступ до усіх його фоловерів. Цю стратегію активно використовують так звані «ботоферми».

Здійснивши аналіз досвіду країн Європейського союзу, вважаємо, що для України найбільш корисним є досвід Німеччини, яка у 2018 році прийняла Кодекс практик протидії дезінформації в мережі Інтернет. Заслуговує на увагу і досвід Єгипту, де на законодавчому рівні визначено, що користувачі соціальних мереж, які мають понад 5 тис. передплатників, вважаються окремими ЗМІ і можуть піддаватися кримінальному переслідуванню за поширення неправдивих новин, фейків, підбурювання до протестних настроїв та іншої протиправної поведінки.

Таким чином, можемо зазначити, що більшість країн Євросоюзу мають стратегію боротьби з поширенням дезінформації суспільства, яка зокрема, включає :

- моніторинг соціальних медіа;
- активну громадську позицію для виявлення недостовірної інформації;
- юридичну відповідальність за виготовлення та поширення фейків;
- підвищення рівня медіаграмотності усіх категорій населення тощо.

Нажаль, в Україні, подібна стратегія і досі чітко не розроблена, що є неприпустимою помилкою, як для країни, що з 2014 року перебуває у стані війни. Лише у 2021 році Міністерство культури та інформаційної політики України визначило два ключові пріоритети своєї роботи у сфері інформаційної політики та безпеки: посилення протидії дезінформації та проект з медіаграмотності.

Навчання та просвіта користувачів на предмет того, як дезінформація працює, на що фейки спрямовані, яким чином відбувається маніпуляція – це є значно важливіше, ніж безпосереднє спростування конкретних фейків. З точки зору медіаграмотності важливі питання полягають у тому, яким чином розуміти роль медіа, як вони працюють, чому медіа можуть говорити неправду з поширенням цієї інформації на різні цільові аудиторії [21].

Виникає цілком логічне питання, а чому діяльність соціальних мереж не підпадає під закон про «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», адже цей закон визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки.

Зі зростанням популярності соціальних медіа все більше людей споживають новини з них замість традиційних. Однак соціальні медіа також сприяли широкому поширенню дезінформації. Дезінформація виникає в невизначеному контексті, коли люди стикаються з дефіцитом необхідної інформації. Під час непередбачених обставин постраждала особа або громада відчувають нервозність або тривогу. Тривога є однією з основних причин поширення дезінформації. Щоб подолати цю напругу, люди прагнуть збирати інформацію з таких джерел, як основні ЗМІ та офіційні урядові соціальні мережі, щоб перевірити отриману інформацію. Коли їм не вдається отримати інформацію з офіційних джерел, вони збирають відповідну інформацію в колах однолітків або інших неформальних джерел, що допомогло б їм контролювати соціальну напругу [22].

Вважаємо, що необхідно розробити національну стратегію боротьби з поширенням дезінформації суспільства, складовими частинами якої мають

бути: медіаграмотність населення, державне регулювання, комунікація між державними структурами, взаємодія із громадськими організаціями та міжнародними партнерами, автентичність джерела інформації.

Висновки. Забезпечення плюралізму та свободи вираження поглядів є обов'язком держави. В епоху Інтернету та соціальних медіа це включає забезпечення безпечного місця для спілкування для кожного користувача, без страху зазнати переслідувань, будь то онлайн чи офлайн, через їх публічну участь. Ми вважаємо, що астротурфінг - це глобальне явище, що потребує координації та об'єднаності демократичних країн. Свобода вираження поглядів надає кожній людині право вірити в неправдиву інформацію чи шокуючі ідеї та висловлювати їх. Таким чином, було б неможливо заборонити дезінформацію без непропорційної шкоди свободі вираження поглядів.

Нажаль, можемо констатувати той факт, що недостовірна інформація завжди працює та ніколи не залишається поза увагою, як відомо чим безглуздіша інформація тим складніше її спростувати. Незважаючи на усі зусилля міжнародної спільноти захистити себе від маніпуляцій завдяки астротурфінгу, шляхом підвищення відповідальності, залучення громадськості, створенні спеціальних органів протидії ми вважаємо, що найбільш ефективним способом буде підвищення медіаграмотності населення. Громадяни мають право знати та вміти аналізувати різні джерела інформації.

Література:

1. Свідерська О. Співвідношення психологічних та інституційних детермінант масової політичної поведінки в транзитних суспільствах. автореф. дис. ... канд. політичних наук. Львів, 2018. 23 с.
2. Ремез О. Астротурфінг – інструмент віртуальної маніпуляції та реальна загроза цивільній безпеці України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020, nr. 2(42), pp. 16-20. ISSN 2345-1130.
3. Христин А. Высокотехнологичное надувательство. URL: <http://www.management.com.ua/ims/ims188.html> (дата звернення: 20.12.2022).
4. Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина : навч. посіб. Київ. : КНТ, 2009. 232 с
5. Мануйлов, Є. М., & Калиновський, Ю. Ю. (2020). Свобода слова як цінність демократичного державотворення: безпековий формат. *"Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого"*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 3(46), 44–56. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.46.213228>
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. Київ: Логос, 2006. 416 с.
8. Кирилюк О. В. Міжнародно-правове забезпечення розвитку глобального інформаційного суспільства: автореф. дис. ... юрид. наук. Київ, 2016. 467 с.
9. Світова класична думка про державу і право. Навч. посіб. / Є.Ф. Безродний (кер.), Г.К. Ковальчук, О.С. Масний. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 400 с

10. Паскаль Т. «Игры на зеленой травке: Grassroots Vs. Astroturfing» URL: http://www.protektgroup.ru/articles/PR_11/p_11.htm (дата звернення: 20.12 2022).
11. Свобода слова. Рішення Верховного Суду США: / під ред. Морін Гаррісон та Стіва Гілберта ; пер. з англ. – К. : Оптима, 2004. –252 с.
12. Ремез О. Астротурфінг – інструмент віртуальної маніпуляції та реальна загроза цивільній безпеці України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020, nr. 2(42), pp. 16-20. ISSN 2345-1130.
13. Веб-сайт: <https://speka.media/yakimi-socmerezami-koristuyutsya-ukrayinci-pid-cas-viini-doslidzennya-p22nyp> (дата звернення: 20.12 2022).
14. Franziska V. Keller, David Schoch, Sebastian Stier & JungHwan Yang (2020) Political Astroturfing on Twitter: How to Coordinate a Disinformation Campaign, *Political Communication*, 37:2, 256-280, DOI: 10.1080/10584609.2019.1661888
15. Качинська К. Засоби інтернет-комунікацій як важливий інструмент масової маніпуляції свідомістю. *Інформація і право*. 2016. № 4(19) С.71-84
16. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / За заг.ред. В.О. Ріяки. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
17. Калиновський Ю. Ю., Данильян О. Г. Контраверсійний характер свободи у інтернет-просторі: безпековий та державотворчий контексти. Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8-9 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; редкол.: М. М. Поплавський (голова), І. О. Костира (заст. голови) [та ін]. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2020.С. 285-290.
18. Веб-сайт Служби Безпеки України URL: <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky> (дата звернення: 20.12 2022).
19. Веб-сайт Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 20.12 2022).
20. Веб-сайт Вінницяінфо URL: <https://www.vinnitsa.info/news/u-vinnytsi-zasudyly-dvokh-shanuval-nykiv-russko-ho-mira.html> (дата звернення: 20.12 2022).
21. Маляренко В. Кращі практики зарубіжного досвіду боротьби з фейками та дезінформацією. *Інформація і право*. 2021. № 3(38) С 21-27.
22. Oh, O., Agrawal, M., & Rao, H. R. (2013). Community intelligence and social media services: A rumor theoretic analysis of tweets during social crises. *MIS quarterly*, 407-426.

References:

1. Sviderska, O.(2018) Spivvidnoshennia psykholohichnykh ta instytutsiinykh determinant masovoi politychnoi povedinky v tranzytynykh suspilstvakh. [Correlation of psychological and institutional determinants of mass political behavior in transit societies] *avtoref. dys. ... kand.politychnykh nauk-autoref. thesis ... candidate of political sciences*. Lviv, 2018. 23 s. [in Ukrainian].
2. Remez, O.(2020) Astroturfinh – instrument virtualnoi manipuliatsii ta realna zahroza tsyvilnii bezpetsi Ukrainy.[Astroturfing is a tool of virtual manipulation and a real threat to the civil security of Ukraine.] *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. nr. 2(42), pp. 16-20. [in Ukrainian].
3. Hristich, A.(2011) Vysokotehnologichnoe naduvatel'stvo.[High tech swindle] Retrieved from <http://www.management.com.ua/ims/ims188.html> [in Russian]. (2022, December, 20).
4. Pustovit, Zh.(2009) Aktualni problemy prav i svobod liudyny i hromadianyna[Actual problems of human and citizen rights and freedoms]. Kyiv. : KNT. 232 s [in Ukrainian].
5. Manuilov, Ye. M., & Kalynovskyi, Yu. Yu. (2020). Svoboda slova yak tsinnist demokratychnoho derzhavotvorennia: bezpekovi format. [Freedom of speech as a value of democratic state-building: a security format] *"Visnyk NiuU imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia -"Yaroslav the Wise Herald of Niu"*. Series: *Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*. 3(46), 44–56. [in Ukrainian].

6. Konstytutsiya Ukrainy: pryunyata na p'yatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrainy 28 chervnya 1996 roku [The Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
7. Pushkina, O.(2006) Systema prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini: teoretychni i praktychni aspekty zabezpechennia. [The system of human and citizen rights and freedoms in Ukraine: theoretical and practical aspects of provision] Kyiv: Logos, 416 p. [in Ukrainian].
8. Kyryliuk, O.(2016) Mizhnarodno-pravove zabezpechennia rozvytku hlobalnoho informatsiinoho suspilstva.[International legal support for the development of the global information society] *avtoref. dys. ... yuryd. nauk- autoref. thesis ... law of science* Kyiv, 467 p. [in Ukrainian].
9. Bezrodnyi, Ye, Kovalchuk, H, Masnyi, O (1999) Svitova klasychna dumka pro derzhavu i pravo.[World classic opinion about the state and law.] Kyiv: Yurinkom Inter, 400 p [in Ukrainian].
10. Paskal', T. «Igry na zelenoj travke: Grassroots Vs. Astrourfing»["Green Grass Games: Grassroots Vs."] Retrieved from http://www.protektgroup.ru/articles/PR_11/p_11.htm[in Russian] (2022, December, 20).
11. Svoboda slova. Rishennia Verkhovnoho Sudu SShA: / pid red. Morin Harrison ta Stiva Hilberta ; per. z anhl. Kyiv: Optyma, 2004. 252 s. [in Ukrainian].
12. Remez, O.(2020) Astrourfing – instrument virtualnoi manipuliatsii ta realna zahroza tsyvilnii bezpetsi Ukrainy.[Astrourfing is a tool of virtual manipulation and a real threat to the civil security of Ukraine.] *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. nr. 2(42), pp. 16-20. [in Ukrainian].
13. Veb sait Speka[Spec's website] Retrieved from: <https://speka.media/yakimi-socmerezami-koristuyutsya-ukrayinci-pid-cas-viini-doslidzennya-p22nyp> [in Ukrainian].
14. Franziska B. Keller, David Schoch, Sebastian Stier & JungHwan Yang (2020) Political Astrourfing on Twitter: How to Coordinate a Disinformation Campaign, *Political Communication*, 37:2, 256-280, DOI: 10.1080/10584609.2019.1661888[in English].
15. Kachynska, K.(2016) Zasoby internet-komunikatsii yak vazhlyvyi instrument masovoi manipuliatsii svidomistiu.[Means of Internet communications as an important tool of mass manipulation of consciousness] *Informatsiia i pravo- Information and law*. № 4(19) S.71-84. [in Ukrainian].
16. Riiaka, V (2006) Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain [Constitutional law of foreign countries] : Kyiv: Yurinkom Inter, 544 p.
17. Kalynovskyi, Yu., Danylian, O.(2020) Kontraversiinyi kharakter svobody u internet-prostori: bezpekovi ta derzhavotvorchiy konteksty. Ukraina i svit: teoretychni ta praktychni aspekty diialnosti u sferi mizhnarodnykh vidnosyn.[The controversial nature of freedom in the Internet space: security and state-building contexts. Ukraine and the world: theoretical and practical aspects of activity in the field of international relations] *materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, 8-9 kvit. 2020 r. / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv; redkol.: M. M. Poplavskiyi (holova), I. O. Kostyria (zast. holovy) [ta in].* Kyiv: Vyd. tsentr KNUKiM,..S. 285-290.
18. Veb sait Sluzhby Bezpeky Ukrainy[Web site of the Security Service of Ukraine] Retrieved from <https://ssu.gov.ua/zabezpechennia-informatsiinoi-bezpeky> [in Ukrainian]. (2022, December, 20).
19. Veb sait Verkhovna Rada Ukrainy[Website of the Verkhovna Rada of Ukraine] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> [in Ukrainian]. (2022, December, 20).
20. Veb sait Vinnytsiainfo [Vinnytsiainfo website] Retrieved from <https://www.vinnitsa.info/news/u-vinnytsi-zasudyly-dvokh-shanuval-nykiv-russkoho-mira.html> [in Ukrainian]. (2022, December, 20).
21. Maliarenko, V.(2021) Krashchi praktyky zarubizhnoho dosvidu borotby z feikamy ta dezinformatsiieiu. [Best practices of foreign experience in combating fakes and disinformation.] *Informatsiia i pravo- Information and law*. №. 3(38) C 21-27. [in Ukrainian].
22. Oh, O., Agrawal, M., & Rao, H. R. (2013). Community intelligence and social media services: A rumor theoretic analysis of tweets during social crises. *MIS quarterly*, 407-426. [in English].